

Meliha Teparić

DVA RESTAURIRANA KALIGRAFSKA ZAPISA ŠEJHA HFZ. NEZIR-EF. HADŽIMEJLIĆA

Motivacija da se učine napori u očuvanju naše „svete” i tradicionalne umjetnosti mogući su samo uz istinsku požrtvovanost, odanosti, ljubavi i svjesnosti „šaroliko obojenog” kulturnog, umjetničkog i civilizacijskog naslijeđa, što, htjeli to neki ili ne, oslikava nas ko smo i šta smo, ustvari, naš identitet. Šta je čovjek i koliko danas vrijedi može pokazati kroz to koliko svoju tradiciju čuva i njeguje. Podstaknuta, izučavanjem umjetnosti kaligrafije, da učini makar i minimalan doprinos za ispravnom valorizacijom iste, sa osjećanjem duga prema našim precima koji su činili toliko humanog napora u svom vremenu (što kod nas danas manjka, kada preovladava materijalistički interes, zapostavljajući se istinske vrijednosti!), ostavljajući toliko korisnih i smislenih stvari iza sebe koje su vrijedne poštivanja i čuvanja u vremenu kada nas je najmanje briga ko smo bili i šta smo sada, a ponajmanje šta ćemo biti. Možda čovjek i ne bi bio „budan” ili svjestan sebe, da mu sudbinski i s „naumom” Onog ko pokreće cijeli svijet, ne bude potaknut određenim situacijama i okolnostima da to čini. Pa tako je, valjda, i sa ovim umjetničkim radovima kaligrafske umjetnosti koji su se našli u restauratorskoj radionici kod prof. dr. Ćazima Hadžimejlića, na Akademiji likovnih umjetnosti u Sarajevu.

Resturacija je prije svega jedna humana nauka koja uvodi čovjeka/restauratora u jednu novu dimenziju, pružajući neizmjereno mnogo ushićujućih momenata, posebno kada je uspješno završen proces restauracije i kada se ugleda djelo kojem je s toliko pažnje, poštovanja i nježnosti prilaženo da bi se spasilo od propadanja. To je, možda, inicijacija da se ostavi ikoliko pisanog traga o ovim djelima kojima je životni vijek osiguran, pa barem narednih sto godina. Proces restauracije zahtijeva duboko upoznavanje i ulaženje u svaku poru umjetničkog djela kako onog fizičkog tako, neminovno, i onog drugog ne nevidljivog. Upoznavanje sa umjetničkim djelom, *face to face*, može se opisati kao neka vrsta vremeplova, odnosno, na neki način, susret sa umjetničkom dušom u nekoj drugoj dimenziji ponad ove, koja je to načinila u trenucima božanskog nadahnuća – pocebice ako se tu radi o „svetoj” umje-

tnosti kao što je u ovom slučaju kaligrafija. Tako, umjetničko djelo postaje kao neka vrsta transfera ili konekcija sa umjetnikom davno prošlog vremena. Ako je pri tom riječ o radovima koji mogu značiti otkriće značajno i vrijedno za cjelokupno umjetničko naslijeđe Bosne i Hercegovine, te na taj način zahtijevajući da se preispita kompletan poredak ne samo na historijskom nivou već ponajprije sa umjetničko-estetskog aspekta. To je, možda, razlog i više da se načini jednim dijelom studija umjetničkog djela koje odmah na prvi pogled pokazuje svoju visoku kvalitetu, kao što su kaligrafski radovi šejha hafiza Nezir-ef. Hadžimejlića.

Ovi radovi ne samo da su dragocjeni zbog svoje umjetničke kvalitete već ujedno su danas rijetki dragulji koji su, na svu sreću, preživjeli godine uništavanja ratovima i nemarom ovdašnjeg stanovništva, te su potvrda i dokaz koliko je ova vrsta umjetnosti dostigla stepen savršenstva, predstavljajući dragulj koji svjedoči o kulturi, duhovnosti i intelektu, napose identitetu nas Bošnjaka, prema kojoj se treba odnositi kao prema „svetoj relikviji”.

Rad na restauraciji kaligrafskih djela šejha Nezira doprinio je dubljem upoznavanju sa samom ličnošću ovog kaligrafa, te prije negoli se osvrnemo na njegove radove dužnost je da se predstavi profil ili ličnost ovog umjetnika, duhovnjaka i pokornog Božijeg roba. Šejh Nezir je bio vrsni kaligraf, s pravom ga možemo tako zvati, živio je u periodu od 1876. do 1919., kroz svoj kratak životni vijek puno je toga postigao. Rođen je u Vukeljicima kod Fojnice, sin Huseinov; svoje srednjoškolsko obrazovanje završio je u medresi u Fojnici; govorio je arapski i turski jezik. Ljubav prema učenju Kur'ana bila mu je usađena od malih nogu, tako da je hifz položio pred šejhom hfz. Omer-ef. Palošem, za koga mu se majka udala nakon preseljenja njegovog oca; zatim je nastavio tradiciju svoga mentora te podučava mnoge hafizluku. Bio je imam Čaršijske džamije u Visokom, profesor *kiraeta*¹ u Visočkoj medresi, a dekret šejha tekije u Visokom je dobio u periodu od 1914. do 1919. od šejha hfz. Numanagića, a koji je opet naslijedio od Hasan-babe Hadžimejlića (p.1899.), sina Mejli-babe (p.1854.), preko Husein-babe Zukića (p.1799) od drugog pira nakšibendija, Muhammeda iz Istanbula, silsile koja se veže za pira Muhammeda Behaudina Nakšibenda, preko Bejazita Bestamije, hfz. Ebu Bekra es-Siddika, do plemenitog Muhammeda - Mustafe s.a.v.s.² Bio je jako vezan za svog šejha s kojim je i zajedno radio.

1 Kiraet – lijepo, pravilno i skladno učenje ili recitiranje Časnog Kur'ana.

2 Ovdje donosimo skraćeni pregled silsile šejhova, koja je preuzeta iz prevoda idžazetname šejha Nezira, objavljeno u Tarikatskom časopisu Kalemul-Šifa, ljeto-jesen, br 10-11.

Šejha Nezir ne samo da je imao znanja o Šerijatu nego se posebno isticao u *tarikatu*, *hakikatu* i *marifetu*³. Stoga ga šejh Numanagić postavlja za šejha tekije u Visokom, dok on odlazi u Travnik. Danas, kabur šejha Nezira se nalazi u Visokom u mezarju kod „Kamenog mosta”. Imao je tri sina: šejha Abdulhaka, h. Sulh-ef., h. Mehmed-ef. i kćerku Elifu.

Šejh Nezir, po predaji njegovih nasljednika, bio je karakterna osoba, šutljiv po prirodi, te je tako svaka njegova riječ bila dragocjena i visoko vrednovana. Lice ove osobe zračilo je mladalačkim izgledom što je karakteristika „velikih” ljudi koji su svoje lice umivali konstantno – abdestili na abdest⁴. Kako je imao dara za umjetničko izražavanje koje se najbolje očitovalo kroz kaligrafiju, šejh Nezir je izbjegavao teške poslove kako ne bi izgubio osjećaj za lijepo pisanje.⁵ I zaista, na ovim umjetničkim ostvarenjima šejha Nezira osjeti se, pored svih onih kvaliteta kaligrafske umjetnosti, jedna posebnost, jedna energija, kao neka nevidljiva aura koja bdije, latentnost senzibilne duše ove skromne ličnosti kroz koju je prošlo Božansko nadahnuće i ispisano posvećenim perom - kalemom Njegov uzvišeni *harf*⁶. Ta nevidljiva, tiha, ali osjetna duša koja je ispisivala harfove kao da je jedan dio svoje energije utkala nikada ne napuštajući taj „posvećeni” prostor papira sa *harfovima* koji nisu od ovog svijeta, već potvrda o Božanskoj umjetnosti kreiranja, pa tako i na taj način svjedočeci o jednoj duši koja je bila odabrana da spozna suštinu Njegovog slova. Samo takva iskristalizirana duša može da dostigne taj nivo „usavršenog” pisanja Svetog Slova, to je, možda, i jedini mogući *condicio sine qua non*, da se dospije do te „svete” vještine.⁷

Šejh Nezir nije bio poznat u tadašnjim krugovima kao kaligraf i ne spominje se kao takav u bilo kojem pisanom tragu o njemu. Da se naslutiti da nije htio da se ističe svojim umjetničkim sposobnostima, da je pisao kaligrafiju iz najčistijeg poriva, kao jednu vrstu ibadeta, kao rezultat kontempla-

3 *Tarikat* je duhovni put koji ima za cilj spoznaju Allaha, dž.š.; *hakikat* je viđenje ne figurativne suštine i istine putem spoznaje; *marifet* je znanje o spoznaji, stanje u kojem je čovjek spoznao sebi kako bi spoznao Boga, dž.š. – TARIKATSKI SAVJETI I UPUTE, Rahim Serin i šejh Kasim Yagcioglu, UG Hastahana – tekija Mesudija, prijevod Zehra Bećiragić, 2004.

4 Abdest – obredno pranje.

5 Svi biografski podaci su preuzeti iz časopisa Kalem u'l-Šifa, ljeto-jesen br. 10-11,

6 *Harf* je slovo arapskog alfabeta

7 „Sveta vještina” pisanja podrazumijeva realizaciju pisanja sakramentalnog teksta u njapotpunijoj i najperfektnijoj razini Božanskog slova, sa svim estetskim i duhovnim premisama.

cije o Bogu prožetu kroz *ilham*. Čini se da ovaj „sveti” čin pisanja - *Sanctum Sanctorum*, kao da je bio njegov najintimniji čin, jedan od dragulja spoznaje koje Uzvišeni šalje kao dar svojim iskrenim zaljubljenicima. Tako o umjetničkim ostvarenjima šejha Nezira imamo uvida kroz dva unikatna primjera *medžme*⁸ i za sada tri pronadena kaligrafska ispisa na papiru.

Iako se ne zna tačno od koga je učio kaligrafiju, ali iz studija njegovog rada da se zaključiti ne samo da je imao talenta za umjetnost i estetiku (te da je taj talenat razvijao) već i da je učio pred velikim „majstorom” kaligrafije, što svjedoče njegovi radovi. Ko je bio njegov učitelj i da li je podučavao druge, zasad će ostati nepoznanica.

Čak i u prvoj fazi umjetničkog izraza kaligrafska kompozicija pokazuju zrelost u razmišljanju i komponiranju, a da ne uzimamo u obzir cjelokupni smisao rada i simboliku ispisanog teksta što je zahtijevalo još i teološku gnozu. Šejh Nezir njeguje osjećaj za proporcije, odnose, simetriju, jednom riječju sklad kojim odišu ovi radovi, harmonija i bespriječna uravnoteženost. Pored toga on razvija svoj osobni stil, prepoznatljivost koja se očituje u izboru elementa kaligrafskih zapisa i svakako načina komponiranja. On potpuno vlada svojom kompozicijom, što potvrđuje da se na radi o amaterskom samoukom umjetniku, već pokazuje profesionalnost, odnosno ozbiljnost pristupanju samom radu, zrelost razmišljanja i intuitivnog.

Ova dva kaligrafska zapisa od kojih jedno pokazuje njegovu početnu fazu, a drugo u roku od samo nekoliko godina njegovu „zrelu” najpotpuniju fazu umjetničkog izraza.

8 Medžma, (*medžmua, majmua*) zbirka ilahija pisana na arapskom jeziku.

Kaligrafski zapis „Muhammed” s.a.v.s.



Najraniji pronađeni kaligrafski ispis šejh Nezira datira iz 1893. godine (po Hidžri 1312.), ispis imena plemenitog Poslanika Muhammeda, s.a.v.s. Kaligrafija je rađena na debljem papiru, veličine 30x30, sa evidentnim potamnjenjem zbog starosti. Ovaj artefakt je prilično bio u teškom stanju u jednoj početnoj fazi raspadanja, te je stručnom intervencijom restauratorskog poduhvata konzerviran i restauriran.

Likovna kreacija odaje kružnu kompoziciju, u ogledalu ispisano ime Muhammeda, s.a.v.s., što pripada kompozicijama tzv. *sulus musena*⁹. Stilski pismo pripada jednoj vrsti *dželi sulus* pisma, sa izrazito debljim slovima, koja odaju utisak težine i masivnosti, ekspresivnosti. Okolo ispisa nalaze se prateći dekorativni, ali i simbolički elementi kao što su tri petokrake zvijezde smještene u gornjoj polovini kaligrafije u vrhu, s lijeve i desne strane; u donjem

9 Musena je kaligrafija čiji tekst se ponavlja u ogledalu.

lijevom dijelu nalazi se stilizirana predstava čupa sa cvijećem, a nasuprot u desnom djelu stilizirani ibrik, ispod kojih prema sredini se niže potpis s lijeve i godina nastanka s desne strane. Cijela kompozicija je zaokružena stiliziranim, biljnim vijencem. Diskretno kolorisano, akcenat je u potpunosti stavljen na kaligrafski ispis, tako da su svi popratni dekorativni elementi sekundarnog značaja.

Analizirajući raspored kompozicije da se zaključiti da je ovaj rad svjesno i s promišljanjem komponiran, da je šejh Nezir izoštrio estetski osjećaj za kompoziciju, odnose i sklad. Kompozicija pokazuje cjelovitost, jednu koherentnu masu, koja unutar sebe posjeduje igru različitih debljina linija, kaligrafskih formi koje odaje jedan snažan i čvrsta karakter što je, možda, više karakteristika *kufija*¹⁰, iako je ovdje u pitanju kurzivno pismo. Igra ovih linija nije statična, ona je u pokretu i snažnom ritmu, koju bismo mogli porediti sa likovnom predstavom neke figure u pokretu ili akciji. Čak i više od toga jer su u pitanju apstraktni oblici koji formiraju neke nove forme koje ne nalazimo uprizorene u stvorenom svijetu.

Možda bi centralna kompozicija sa simetričnim odnosima u zapadnoj umjetnosti bila i suviše statična i monotona, to ipak nije slučaj sa kaligrafskim formama koje na neki način i zahtijevaju takav odnos da bi pokazale uravnoteženost i uzvišenost porijekla kaligrafskih formi i njenu ljepotu, tako označavajući njenu estetsku vrijednost. Ovdje simetričnu kompoziciju oko koje posmatra ne razdjeljuje na dva jednaka djela, svojom upletnošću zalazi i u jedno i u drugo polje, ne razdjeljući je na lijevu i desnu stranu, već stvarajući tako jednu cjelovitu masu. Ova kaligrafska kompozicija nije nastala po nekom shematskom i kanoniziranom modelu komponovanja, ispisani tekst nije tek puki krasnopis imena plemenitog Poslanika, svaki element ovog djela ima svoje duboko ezoterijsko, simboličko značenje, koje je utemeljeno na spoznaji. Ovdje se susrećemo sa konceptom bipolarnosti što se očituje kroz estetski primat kao vizualni identitet i skrito značenje kao duhovni sadržaj koji se realizira kroz vidljivo.

Pored simetrije, reda i usklađenih odnosa, pronalazimo uzbudljivu, dinamičnu likovnu kreaciju kao spoj dvaju dijametralno suprotnih karakteristika. Kaligrafski rad možemo opservirati kroz likovni pristup crteža, tretirajući ispis harfova kao liniju što ona ustvari i jeste.¹¹ Igra ili putovanje oka

10 *Kufsko* pismo je pravougaoni stil islamske kaligrafije kojeg karakterišu prave oštre linije i pravi uglovi, kvadratičnost što je u kontrastu sa kurzivnim stilovima.

11 *Husn-i Hat* ili umjetnost linije jedan je od naziva za kaligrafiju. To je linija ritmičkih intervala, kinetičkog dizajna, promjenljivih karakteristika vertikalnih sekcija, juksta-

po linijskom kretanju *harfova*, po debeloj crnoj liniji koja počinje petljom slova *mim*(م), zatim dinamično spuštajući se koso na dolje pretapajući se u harf *ha*(ح), potom opet oštro naglo vraća u suprotnu stranu praveći na taj način nejednaku simetriju. Zatim, neočekivano i iznenađujuće polukružno u suprotnom smjeru vodi oko na petlju još jednog harfa *mim*(م), ali sada u nešto drugačijem obliku, praveći na taj način likovni odnos sa različitim težinama linije i stvarajući balans po vertikali. Zatim se nastavlja snažno, učvršćujući cijelu kompoziciju crne zapletene trake sa uzdižućom, blago zakrivljenom vertikalom, koja kulminira u završnom dijelu harfa *dal*(د), svojim polukružnim oblikom obuhvaćajući srž cijelog ispisa, čineći tako vizualnu višeslojnost ispisa pretvarajući u neku vrstu ornament. Popratni dijakritički znakovi i ukrasi djeluju kao zvijezde kojima je ukrašen nebeski svod, a kompozicija od imena Muhammed, s.a.v.s., djeluje kao planeta u kozmosu. I da upravo tu, možda, nalazimo ono drugo skrito značenje pored očitog i prvog koje iščitavamo u formi tekstualnog ispisa imena Plemenitog Poslanika. Tako ovaj kaligrafski zapis možemo vidjeti simbolički kao „praplanetu”, ili „polarnu zvijezdu cijelog univerzuma”¹², odnosno onu prvobitnu Božansku Svjetlost iz koje je stvoren cijeli univerzum, kojom je obasjan, a zvijezde su kao refleksi te svjetlosti. Oslikavanje imena u ogledalu je kao odraz ili refleksija Božanske ljubavi prema Muhammedu, s.a.v.s. iz koje je stvoren cijeli univerzum. Cjelokupna kompozicija sa kružnom bordurom biljne stilizacije je univerzum za sebe, podsjećajući i potvrđujući prvobitna kozmička zbivanja. Tako ova kaligrafija pored toga što nas podsjeća na Poslanika govori nam o zbivanjima prije postojanja vremena, prije ovog postojanja. Zaista, toliko je mnogo simbolike u ovom naizgled jednostavnom kaligrafskom ispisu, koji zalazi ispod površine vidljivog u egzistencijalna pitanja postojanja.

Petokrake zvijezde, tipično *nakšibendijski*¹³ simboli i potvrda su odakle je šejh Nezir stekao tu spoznaju i uvid u „stvarnu suštinu” stvari, a elementi ćupa sa cvijećem i ibrika postaju njegov vlastiti potpis i pečat

poziciranja nejednakih prostora, grupiranjem u sekvencama asimetričnih i ritmičnih pokreta, ona je kompleksna u svojoj konstrukciji, arhitektonici, ona treba i mora posjedovati jedinstvenost pokreta. Ona je jedinstvena unutar sebe i ima svoje vlastite potencijale i bogatstvo.

12 Tarikatski časopis „Kalemu'l-Šifa” br. 15, tekst „Spuštanje Nur-i Muhammedijje”, str. 35.

13 *Nakšibendijski* tarikat je derviški red koji je dobio naziv po velikom duhovnom učitelju piru šahu Muhammedu Behaudinu Nakšibendu iz Buhare (1318.-1389.). Ovaj derviški red je najrašireniji u Bosni i Hercegovini.

koje pronalazimo na još jednoj kaligrafiji iz 1901. godine (h.1320.). Da se zaključiti da ovaj (sveti) umjetnik ima već svoj vlastiti rukopis, izraz, neće-mo pretjerati ako kažemo i vlastiti stil pisanja istovremeno poštivajuću sva kaligrafska pravila i kriterije.

Kaligrafski zapis VE NATMA‘U – „Iščekivanje”



Šejh Nezir ostavio nam je još jedan kaligrafski zapis kružnog oblika, dimenzija 15x15, rađen na tanjem papiru. Ovaj rad je bio u mnogo boljem stanju od prethodnog, tako da je bilo potrebno samo konzervirati, što je i učinjeno bez ikakve intervencije i retuša. Opet se susrećemo sa centralnim ispisom u kružnom obliku, uokvirenom stiliziranim biljnom bordurom i već spomenutim pratećim likovnim elementima ibrika i ćupa, ali bez ikakvih bojnih sadržaja.

Glavni kompozicijski splet *dželi sulus*¹⁴ *harfova* je kombinovan sa utkanim sitnim tekstom u *nesih*¹⁵ pismu tzv. *gubar*¹⁶ i pismo. To je zapravo 84. ajet sure Ma'aide (Trpeza), koji glasi: *Ve ma lena la nu>minu billahi ve ma džæena minel hak VE NATMA'U en yudhilena rabbuna maal kavmis salihi*. „Zašto ne bismo vjerovali u Allaha i Istinu koja nam je došla kad ‘žudimo’ za tim da nas naš Gospodar uz dobre ljude uvede.”¹⁷

VE NATMA'U koje se nalazi u sredini *ajeta* – u prijevodu žudjeti, iščekivati - čini okosnicu, petlju kompozicije unutar koje je ispisan prethodni dio i završetak istog *ajeta*. Kompozicija kao da nema početka ni kraja, *harfovi* jedan za drugim se hvataju u krug tvoreći tako jedno, kompleksno tijelo sa oblicima koji su slični jedni sa drugima po svojim formama i putanji kretanja *kalema* ili pera, stvarajući tako slične obrasce raspoređene jedan ispod drugog. Ovdje imamo umjesto simetrije ravnotežu koja se ogleda u postavljanju sličnih formi jedna naspram druge, za raličku od prethodne kompozicije koja je postavljala jedan te isti obrazac forme naspram druge. Harf *vav* (و) nalazi pandan u *nunu* (ن), *ta* (ط) ima pandan sa donjim dijelom *ajna* (ع), a *mim* (م) naspram glave *ajna* (ع). U tri veća prazna prostora unutar ove kompleksne kompozicije ispisani su ostali dijelovi teksta.

Zbog čega je baš šejh Nezir ovu riječ *VE NATMA'U* izabrao kao konstrukciju cijele kompozicije, možemo donekle doprijeti ako malo i gramatički analiziramo cijelu rečenicu - ajet. Tako, vidjet ćemo da je akcenat stavljen na glagol žudnja, žudno iščekivanje koje je posljedica vjerovanja u Allaha i Istinu, ali i žudnja za spoznajom koja za uslov ima svrstavanje sa najboljim, težnju za druženjem, priključivanje sa odabranim ljudima, te je to još jedan razlog za vjerovanje, odnosno oni su još jedan dokaz i potvrda Istine.

Promatrajući ovu kompoziciju, koja svojom percepcijom ukazuje na mistični, meditativni karakter, zapravo nas tjera da promišljamo i otkrijemo njeno enigmatsko značenje. I pored konkretnog i jasnog ispisa *ajeta*, kompozicija je totalno apstraktnog karaktera, proistekla iz kompleksne „svete geometrije” *harfova*, odvajajući se tako od uobičajenih formi tekstualnog ispisa ili od kompozicija koje predstavljaju forme materijalnog svijeta i dr. Naime, jako je malo kompozicija sličnog karaktera s kojima bismo mogli uporediti

14 Jedan od šest glavnih, kurzivnih stilova (*aklam sitte*) islamske kaligrafije.

15 *Nesih* pismo je pismo Kur'ana, a pripada stilovima *aklam sitta* – šest vodećih umjetničkih pisama islamske kaligrafije.

16 *Gubari* pismo je ustvari *nesih* pismo jako sitno ispisano; ponekad imamo cijele sure ispisane sitno u obliku nekog harfa, npr. sure Jasin.

17 Kur'an - prijevod Enes Duraković, Svjetlost, Sarajevo, 2004.

ovo djelo, možda svega sa nekoliko bi se moglo naći sličnosti u smislu uvezivanja harfova. Ovdje je harf *vav*, koji se piše samostalno uvezan sa ostatkom riječi, odnosno *natma'ū*, što ovoj kompoziciji daje jedan poseban šarm. Zatim daljnji splet harfova ima dosta neobičnu i originalnu uvezanost.

Međutim, najbitnija karakteristiga ovog ispisa je postignuti nivo pisanja koji pokazuje da je kaligrafija očigledno pisana u periodu kada je šejh Nezir dostigao zrelu fazu svog umjetničkog genija, *dželi sulus* pismo očituje se elegancijom i profinjenošću. Cjelokupna kompozicija ima prozračan i lagahniji karakter u odnosu na prethodnu, te je to potvrda koliko je rukopis šejha Nezira postao profinjen i graciozan. Čipkasti karakter još više naglašava sitno ispisani *nesih* koji ima neobično mnogo ukrasa – tačkica. Iako ovo nije uobičajeno za *nesih* pismo, ovo niukoliko ne narušava njegovu ljepotu i odmjerenost koje u sebi posjeduje ovaj stil, već upravo suprotno doprinosi cjelokupnom utisku kompozicije, delikatnosti i prefinjenosti, što potvrđuje bezbroj puta da kaligrafska umjetnost postaje tako ogledalo čovjekove duše, duše koja se duhovnim vježbama i naporima kristalizira i brusi kao najvredniji dragulj.

Tako ovaj kaligrafski ispis svjedoči o šejh-Nezirovom talentu, koji je bio u stanju da za samo par godina postigne prvorazredan nivo pisanja, oplemenjujući ga svojom kreativnošću, zalazeći ponad shematskih okvira, odlikujući se sposobnošću da dâ umjetnički originalno djelo sa svojom vlastitom osobnošću i pečatom. To znači da ovo nije samo tek napisana riječ, ovdje postoji koncept, kroz vizuelno – u estetskoj formi izraziti ono duhovno – skritu suštinu stvari. Stavljajući ove kaligrafije jednu naspram druge i komparativno opservirajući dolazimo do aluzija da nam prva govori o svijetu prije ovog, na svijet iz *ezela*, svijet stvaranja, a potonja nagovještava budući svijet, na dan kada se iščekuje oprost i milost, „svrstavanje s dobrim”, a najbolji od svih je Muhammed, s.a.v.s., zatim njegovi nasljednici. Tako, čovjek stoji između ove dvije kaligrafije koje su *par excellence*. Obje ove kompozicije uključuju estetiku i duhovni dodatak koje koegzistira jedno u drugom, pokazujući u isto vrijeme visoku kvalitetu ljepote, harmonije, proporcija, ali i izvanredna perceptualna svojstva duhovnih saznanja.

Slobodno možemo reći da kaligrafija šejha Nezira spada u red prvorezredne umjetničke obrade svete vještine pisanja i zaslužuje mjesto vodećih majstora kaligrafije u Bosni i Hercegovini.

Zapravo i više od toga ako pretpostavimo da je ovaj umjetnik kojim slučajem živio u to vrijeme u Carigradu, epicentru ove umjetnosti, zasigurno

bio bi jedna od vodećih ličnosti svog vremena u umjetnosti kaligrafije i danas bi se nalazio u svim pregledima historije kaligrafske umjetnosti.

Ali ipak, šejh Nezir je živio u Bosni u periodu s kraja 19. i početka 20. stoljeća, preživio je veliki dio svog života pod austrougarskom okupacijom i Prvi svjetski rat. Umjetnički se izražavao u periodu kada su u Istanbulu djelovali umjetnici kao što je njegov malo stariji savremenik, istaknuti Sami-efendi¹⁸ (1837 – 1912), koji je učio kaligrafiju od bošnjaka Osman-efendije(!). Budući da zasad nemamo više informacija o Osman-efendiji, koji se jedino spominje u turskim izvorima kao učitelj Sami-efendije, moguća je i hipoteza da je i šejh Nezir učio od istog. Ovo otvara za sobom nova pitanja koja zahtjevu dugotrajniju studiju, što nam ne dozvoljava vrijeme i prostor ovog teksta, ali je svakako poticaj da se istražuje.

Sličnost šejh-Nezirovog rada sa kaligrafijama Sami-efendije najbolje se ogleda upravo kroz ovaj posljednji njegov rad. To se najprije očituje kroz liniju koja je također elegantna i delikatna, zatim u odnosu linija i praznih polja pokazuju sličan, da ne kažemo isti, uspotavljeni balans. Prozračan karakter kompozicija, lahkoće harfova koji kao da lebde u bezvremenskom prostoru, sličnost harfova, od kojih naročito glava harfa *vav* (و) ima skoro identičan oblik - manja glava harfa i sa unutrašnjim prostorom svedenim na krajnji dozvoljeni minimum.

Jedno je sigurno, slobodno možemo tvrditi da šejh Nezir nije bio samouki kaligraf, a nipošto amater. Njegova anonimnost nipošto ne umanjuje kvalitet i značaj njegovih radova. Ove kaligrafske kompozicije nose pečat njegovog vlastitog iskustva, životnog napora i ulaganja u vlastitu samospoznaju koje se očitovale i kroz jedan umjetnički, kreativni čin vizualnog izražavanja. Smišljen i znalčki pristup ovog umjetnika kaligrafskoj umjetnosti, osjetan je i govori nam o njegovom stepenu pronicljivosti u tajne kaligrafije. Precizan i geometrijski karakter harfova koji se ogleda u redu, organiziranosti kompozicije, strogim i tačno proračunatim, postavljenim i definisanim „linijama”, koje su glavna osobenost estetskog fenomena šejh-Nezirove umjetnosti kaligrafije.

18 Sami-efendi (1838 – 1912) najveći majstor kaligrafije svog vremena, *sulus* i *nesih* pismo učio je od Bošnjaka Osman-efendije. U njegovom izrazu očituje se preciznost i čistoća harfova. Najviše je radio na crnoj podlozi sa zlatom. Imao je jako mnogo učenika kao što su neki koji su postali poslije najznačajniji kaligrafi svog vremena: Ismail Haki, Hamid Ajtać, Neđmetin Okjaj i dr. Bio je nenadmašan majstor svog vremena. – *Muhiddin Serin, HAT SAN'ATIMIZ, Kubelti Neşriya, Istanbul, 1982.*

Ovo je tek samo jedno viđenje i shvatanje ovih sakramentalnih poruka i artefakata, koje ne samo da ukrašavaju prostore i popunjavaju zidove da bi odavale religioznost prostora i ljudi koji borave u istom, one imaju vlastite snage i energije koje štite taj isti prostor od negativnih utjecaja, pod sredstvom sakramentalnih poruka, ali i putem oblika harfova baš onakvih kakvi oni jesu. Njihova misterija i mistični karakter koje nose u sebi beskrajna značenja i simboli, što čini ovu vrstu umjetničkog izražavanja bez konačnog definiranja ili svrstavanja u ograničena značenja, čine ove i slične radove uvijek otvorenim za nova promišljanja i dokučivanja njihovih dubokih značenja.

Ključne riječi: islamska umjetnost, kaligrafija, levhe, restauracija, Nezir Hadžimejlić.

Summary

The two restored calligraphy notes of
Shaykh hfz. Nezir ef. Hadžimejlić

Shaykh hfz. Nezir ef. Hadžimejlić, was born in Vukoljić near the town of Fojnica. He was a hafiz (learned Qur'an by heart), imam of the Čaršija mosque in the town Visoko, professor of kiraet in the Visoko madrasa, naqshibendi shaykh in Visoko. He spoke Arabic and Turkish. He was famous in Arabic discipline of beautiful writing – calligraphy. From his artistic performance we have two unique items of *medžmua* and up to now three discovered calligrapher notes written on the paper.

The calligraphic note "MUHAMMED" (pbuh) dated from the year 1893 or (h. 1312) written in thick *dželi sulus* letter, circle composition and in the mirror written is the name of Muhammad (pbuh). Which writings belong to the *musena* calligraphy composition? Apart from the note there are also decorative and symbolical elements: three five-pointed stars (symbol of naqshibendi), stylized water pot and jar with flowers. The emphasize is on calligraphy masterly writing, excellent handwriting which is in motion, powerful rhythm, letters (harf) are involved one in another thereby enhancing the ornament. The whole composition discloses cosmic character which works as a planet, and accompanying diacritical marks as stars. This sym-

bolic expression by esoteric learning can be related on “pre-planet” or “polar stars” – originally Divine spark from which whole universe was created as reflection love to prophet Muhmed (pbuh).

This work presents early stage of shaykh Nezir’s artistic expression, which shows maturity in thinking and writing, through which sense and symbolical meaning of calligraphic writing is expressed.

Another calligraphic writing “VE NATMA’U- waiting” presents the mature stage of artistic genius of shaykh Nezir from 1901 (or h. 1320). The main composition plot *dželi-sulus harfova* was combination with weaved in small text in *nesh* alphabet known as *gubary* letters.

It was in fact 84 ayah of sura Ma’aide (dining table) which stated *Ve ma lena la nu’min billahi ve ma džaena minel hak ve natma’u en yudhilena rabbuna maal kavmis salih.* ‘Why we do not trust to Allah s.w.t. and truth which came to us when we ‘crave’ for it that our Almighty drive us into with good people’. Distinctive composition which do not have neither beginning nor end; from the word VE NATMA’U-letters one after another seized in circle making harmony in complex body. In comparison with the previous composition, now instead of symmetry in the first plan comes balance. The whole composition appears mystical and meditative character. Reaching the level of writing seen by elegance and refinement was achieved in only few years.

These calligraphic notes are not only written words. Rather here existed a concept, through visual aesthetic form expressed spiritually- hidden essence of things /object. In such way the first composition make allusion to the world before this, while the next indicates the future world. Both compositions included aesthetic and spiritual appendixes which coexist one with another, showing at the aome time high quality of beauty, harmony, proportion as well as extraordinary perceptual essence of spiritual knowledge.